

The prevalence of Cyberbullying and demographic characteristics of bullies, victims and cyber bullies-victims

Mohammad Saeed Azami ¹, Farhad Taremian ^{2,3*}

1. Master of Science- Department of Clinical Psychology -University of social welfare and rehabilitation science, Tehran, Iran.

2. (Corresponding Author): Substance Abuse and Dependence Research Center, University of Social Welfare and Rehabilitation Sciences, Tehran, Iran.

3. Department of Clinical Psychology, University of Social Welfare and Rehabilitation Sciences, Tehran, Iran.

Citation: Azami M S, Taremian F. The prevalence of Cyberbullying and demographic characteristics of bullies, victims and cyber bullies-victims. *Journal of Research in Psychological Health*. 2021; 14 (4):19-35. [Persian].

Key words:

Cyberbullying
Cyberbully
Cybervictim
Cyberbully-victim
Prevalence
Demographic characteristic
Students

Highlights

Investigating the prevalence of Cyberbullying and demographic characteristics of those who were involved in it, was the main purpose of this study.

The results showed that half of students were involved in Cyberbullying.

Those who were involved in Cyberbullying, had weaker religious beliefs in family and worse parent-child relationships.

Abstract

Cyberbullying is defined as a willful and repeated harm, inflicted through computer, cell phones and other electronic devices. In this article, the prevalence of cyberbullying and demographic characteristic of the people who were involved in this phenomenon, has been studied. 425 boys and girls in Kermanshah's high school had been selected using randomized cluster procedure. The prevalence of cyberbullying was 7.7 percent, cybervictimization was 10.9 percent, and cyberbully-victim was 31.4 percent and 50.0 percent of the students weren't involved. The result of demographic characteristics showed that more than half of boys and less than half of girls were involved in cyberbullying. Students who were involved in cyberbullying, had weaker religious beliefs in family and reported worse parent-child relationships. They also had more daily internet use and using social network is what they do the most on the internet. Results of other demographic characteristic is shown in their own tables. The prevalence of cyberbullying and cybervictimization is aligned with other countries but cyberbully-victims' rates are higher. Results of some of the demographic characteristics showed pretty interesting differences that must be considered in future studies.

بررسی شیوع آزار سایبری و متغیرهای دموگرافیک آزارگران، آزاردیدگان و آزارگر-آزاردیده‌های سایبری

محمدسعید اعظمی^۱، فرهاد طارمیان^{۲،۳*}

۱. کارشناس ارشد روانشناسی بالینی، گروه روانشناسی بالینی، دانشگاه علوم بهزیستی و توانبخشی تهران. ایران.

۲. دکترای تخصصی روانشناسی بالینی، مرکز تحقیقات سوء مصرف و وابستگی به مواد. دانشگاه علوم بهزیستی و توانبخشی تهران. ایران.
fa.taremian@uswr.ac.ir

۳. استادیار، گروه روانشناسی بالینی. دانشگاه علوم بهزیستی و توانبخشی. ایران.

یافته‌های اصلی

هدف اصلی پژوهش حاضر بررسی شیوع پدیده آزار سایبری و ویژگی‌های دموگرافیک افراد درگیر در آن بود.

نتایج نشان داد نیمی از دانش‌آموزان به نحوی با آزار سایبری درگیرند.

افراد درگیر با آزار سایبری اعتقادات خانوادگی ضعیف‌تر و رابطه با والدین بدتری دارند.

تاریخ دریافت

۱۳۹۸/۱۱/۲۱

چکیده

آزار سایبری به عنوان آسیب‌رسانی ارادی و مکرری که از طریق رایانه، تلفن همراه و سایر وسایل الکترونیکی اعمال می‌شود، تعریف شده است. در این پژوهش به بررسی شیوع این پدیده و توصیف متغیرهای دموگرافیک افراد مرتبط با آن پرداخته شده است. ۴۲۵ نفر از دانش‌آموزان دختر و پسر دوره دوم دبیرستان شهر کرمانشاه به صورت تصادفی خوشه‌ای مورد بررسی قرار گرفتند. از این بین ۵۳/۲ درصد مونث (۲۲۶ نفر) و ۴۶/۸ درصد نیز مذکر بودند (۱۹۹ نفر). در دو ماه گذشته شیوع آزارگری سایبری ۷/۷ درصد، آزاردیدگی سایبری ۱۰/۹ درصد، آزارگری-آزاردیدگی سایبری ۳۱/۴ درصد بوده و ۵۰/۰ درصد نیز با این پدیده درگیر نبوده‌اند. بررسی متغیرهای دموگرافیک نیز نشان داد ۵۴ درصد پسران و ۴۶ درصد دختران با آزار سایبری درگیر بوده‌اند، همچنین افراد مرتبط با آزار سایبری اعتقادات مذهبی خانوادگی ضعیف‌تر و رابطه با والدین بدتری را گزارش کردند، ساعات استفاده روزانه‌شان از اینترنت بیشتر بوده و بیشترین فعالیت‌هایی که در اینترنت دارند در شبکه‌های اجتماعی است. نتایج بررسی سایر متغیرهای دموگرافیک نیز در جداول ارائه شده است. شیوع آزارگری و آزاردیدگی سایبری در حد سایر کشورها بوده اما آزارگری-آزاردیدگی سایبری نسبت به نتایج اعلام شده در سایر دنیا شیوع بیشتری دارد. همچنین نتایج برخی متغیرهای دموگرافیک تفاوت‌های قابل ملاحظه‌ای را نشان داد که باید در آینده مورد پژوهش‌های بیشتری قرار بگیرند.

تاریخ پذیرش

۱۴۰۰/۰۷/۰۶

واژگان کلیدی

آزار سایبری، آزارگر
سایبری، آزاردیده سایبری،
آزارگر-آزاردیده سایبری،
شیوع، متغیرهای
دموگرافیک، دانش‌آموزان

مقدمه

پرداخته بودند. لی^۷ و شین^۸ (۶) در پژوهشی در کره جنوبی دریافتند ۳۴ درصد از پاسخ دهندگان با مزاحمت‌های سایبری درگیرند به این صورت که ۶/۳ درصد آزارگری را انجام داده، ۱۴/۶ مورد آزار قرار گرفته و ۱۳/۱ درصد نیز هم آزارگر-آزاردیده سایبری^۹ بودند. یک پژوهش فراتحلیلی در سال ۲۰۱۹ نیز شیوع آزارگری سایبری را در حدود ۷ درصد عنوان کرده بود (۷). ابوجئوده^{۱۰} و همکاران (۸) شیوع آزاردیدگی سایبری را بین ۲۰ تا ۴۰ درصد در بین جمعیت کودک و نوجوان تخمین زده‌اند. در داخل کشور در پژوهش عربشاهی^{۱۱} و همکاران (۹) در کاشان، مجموع شیوع آزارگری سایبری (سایبرنتیک و شبکه‌های اجتماعی) در پسران ۱۱/۱ درصد در دختران ۴/۴ درصد و همچنین شیوع آزاردیدگی سایبری (سایبرنتیک و شبکه‌های اجتماعی) در بین پسران ۱۸/۹ درصد و در دختران ۲/۲ درصد بود.

دسته‌ای از پژوهش‌ها به ویژگی‌های دموگرافیک افراد مرتبط با آزار سایبری پرداخته‌اند مثلاً در تحقیق رایس^{۱۲} (۱۰) متغیرهای مانند سن، جنس، نژاد، هویت جنسی و داشتن تلفن همراه هوشمند به عنوان متغیرهای دموگرافیک مورد بررسی قرار گرفتند و غیر از سن، سایر متغیرهای یاد شده می‌توانستند نقش فرد در آزار سایبری را به صورت معناداری پیش‌بینی کنند. در مطالعه دیگری نیز آزارگری سایبری بین پسران شایع‌تر بود (۱۱). هم راستا با نتایج مربوط به جنسیت، بالدري^{۱۳} و همکاران (۱۲) نیز پس از مرور مقالات مختلف به این نتیجه رسیدند که پسران بیش از دختران به آزارگری سایبری می‌پردازند و در آزارگری سایبری جنسیت عامل خطر باثباتی است که در طی زمان

قلدری^۱ یکی از آسیب‌هایی است که دانش‌آموزان را تهدید می‌کند، الویوس^۲ آن را نوعی رفتار پرخاشگرانه عمده می‌داند که معمولاً روی یک قربانی توسط یک زورگو تکرار شده و شامل عدم توازن قدرت میان آن دو می‌باشد (به نقل از رضاپور و همکاران، (۱)). سالمون^۳ و همکاران (۲) در کانادا گزارش دادند ۵۸/۳ درصد از پسران و ۶۷/۸ درصد از دختران در یکسال گذشته حداقل یکبار مورد قلدری قرار گرفته‌اند. همچنین نشان داده شده قلدری می‌تواند آثار مخربی نظیر اضطراب و افسردگی برای قربانیان در پی داشته باشد (۳).

اما در هزاره سوم و با رشد و پیشرفت چشمگیر فناوری و به خصوص در حوزه ارتباطی که منجر به پیدایش و رشد شبکه‌های اجتماعی شده، شاهد بروز پدیده قلدری در فضای مجازی هستیم که از آن با عنوان آزار سایبری^۴ نیز یاد می‌شود. آزار (قلدری) سایبری به عنوان "آسیب‌رسانی ارادی و مکرری که از طریق رایانه، تلفن همراه و سایر وسایل الکترونیکی اعمال می‌شود" تعریف شده است (۴). در این تعریف چهار نکته کلیدی وجود دارد، اول ارادی بودن (تصادفی نبودن)، دوم تکراری بودن (آزارگری یک الگوی رفتار مکرر است و رفتاری منفرد و جداگانه محسوب نمی‌شود)، سوم آسیب‌رسان بودن آن است (آزاردیده باید این رفتار را به عنوان نوعی مزاحمت و آسیب ادراک کند) و آخرین نکته که موجب تمایز آن از آزار (قلدری) سنتی می‌شود آن است که از طریق رایانه، تلفن همراه و سایر وسایل الکترونیکی اعمال می‌شود. میشنا^۵ و همکاران (۵) گزارش دادند ۴۹/۵ درصد از دانش‌آموزان مورد آزار سایبری قرار گرفته (آزاردیدگی سایبری^۶) و ۳۳/۷ درصد نیز به آزارگری سایبری

⁸ Shin

⁹ Cyber Bully-Victim

¹⁰ Aboujaoude

¹¹ Arabshahi

¹² Rice

¹³ Baldry

¹ Bullying

² Olweus

³ Salmon

⁴ Cyberbully

⁵ Mishna

⁶ Cybervictimization

⁷ Lee

(۱۷) در مقاله مروری خود در سال ۲۰۱۸ عنوان کردند ابزار مورد استفاده برای آزار سایبری بازتابنده وسیله‌ای است که بیشتر افراد آن گروه سنی از آن استفاده می‌کنند؛ مثلاً در بین کودکان ابتدایی بازی‌های آنلاین، در بین نوجوانان شبکه‌های اجتماعی و در بین بزرگسالان بازی‌های نقش آفرینی چند نفره گسترده آنلاین^۷. متأسفانه در داخل کشور پژوهشی که به بررسی شبکه اجتماعی مورد استفاده در میان افراد درگیر با آزار سایبری بپردازد یافت نشد. وجود پژوهشی که نشان دهد کدام شبکه اجتماعی بستر گسترده تری برای مواجهه با این پدیده مخرب فراهم آورده ضروری به نظر می‌رسد. چرا که در صورت روشن شدن این مساله می‌توان با استفاده از برنامه‌های آموزشی نظیر برنامه‌های تلویزیونی والدین را نسبت به استفاده فرزندان از این شبکه‌ها هشیارتر کرد.

سولومونتوس-کانتوری^۸ و همکاران (۲۱) هم در پژوهش خود متغیرهای دموگرافیکی نظیر تحصیلات والدین و وضعیت اجتماعی-اقتصادی را مورد بررسی قرار دادند، تنها تحصیلات بالای مادر به صورت منفی و معناداری می‌توانست آزار دیدگی سایبری را پیش بینی کند. اوزدمیر^۹ (۲۲) نیز به بررسی رابطه با والدین با آزار دیدگی سایبری پرداخت و نتایج حاکی از آن بود رابطه با مادر ضریب همبستگی منفی و معناداری با آزار دیدگی سایبری دارد، اما رابطه با پدر ضریب همبستگی معناداری با آزار دیدگی سایبری نداشت. اما در پژوهش لی^{۱۰} و همکاران در سال ۲۰۱۹ رابطه ضعیف با والدین عامل خطری برای آزار سایبری و آزار دیدگی سایبری بود (۲۳).

همچنین درباره آثار آزار سایبری و اینکه آیا پیامدهای جدی در پی دارد پژوهش‌های مختلفی صورت گرفته و مشخص شده زمانی که فرد هدف این آزارها قرار بگیرد مشکلات روانشناختی نظیر

تغییر نمی‌کند؛ همچنین دختران بیشتر از پسران قربانی آزارگری سایبری می‌شوند.

در پژوهش هوانگ^۱ و چو^۲ (۱۳) تلفن همراه یکی از محیط‌های شایع برای آزارگری و آزار دیدگی سایبری بود. در زمینه استفاده از اینترنت نیز پژوهش آوارز-گارسیا^۳ و همکاران (۱۴) نشان داد شبکه‌های اجتماعی آنلاین و نیز سرویس‌های پیام‌رسان و استفاده هر چه بیشتر از اینترنت در تعطیلات آخر هفته عامل خطر معناداری برای آزار دیدگی گاه به گاه و نیز شدید است. در پژوهش فستل^۴ و همکاران (۱۵) نیز نتایج نشان داد آزارگری سایبری ارتباط قدرتمندی با استفاده از شبکه‌های اجتماعی دارد، همچنین خطر آزار سایبری با افزایش ساعات آنلاین بودن بیشتر می‌شود (۱۵، ۱۶). در بررسی فراتحلیلی کووالسکی^۵ و همکاران (۱۷) و نیز تحقیق میشنا و همکاران (۱۸) مشخص شد استفاده بیشتر از اینترنت عامل خطر برای آزارگری، آزار دیدگی و نیز آزارگری-آزار دیدگی سایبری است. اما نتایج پژوهش ساوودی^۶ و همکاران (۱۹) نشان داد کسانی که به صورت متوسط از اینترنت استفاده می‌کنند نسبت به آن‌هایی که استفاده بسیار زیادی از اینترنت دارند بیشتر مورد آزار سایبری قرار می‌گیرند.

همانطور که اشاره شد آزار سایبری از طریق رایانه و تلفن همراه و با استفاده از سرویس‌هایی نظیر ایمیل، پیامک و... اعمال می‌شود. تحقیقات اولیه در زمینه آزار سایبری نیز نشان می‌دهد اتاق‌های گفتگوی اینترنتی و پیامک شایع‌ترین راه‌هایی بودند که افراد آزار دیدگی سایبری را تجربه می‌کردند (۲۰). در سال‌های اخیر و با پیدایش و رشد شبکه‌های اجتماعی و سرویس‌های پیام‌رسانی آنلاین نظیر فیس‌بوک، اینستاگرام و تلگرام و نیز استفاده بیشتر نسل نوجوان از این شبکه‌ها به جای سرویس‌هایی مانند ایمیل، به نظر می‌رسد آزار سایبری بیشتر در این شبکه‌ها صورت می‌گیرد. کووالسکی و همکاران

⁶ Savoldi

⁷ Massively multiplayer online role-playing game

⁸ Solomontos-Kountouri

⁹ Ozdemir

¹⁰ Li

¹ Huang

² Chou

³ Alvarez-Garcia

⁴ Festl

⁵ Kowalski

بیشتری به مساله شیوع و همچنین توصیف متغیر- های دموگرافیک افراد مرتبط با آن بپردازند تا در ابتدا به تصویر واضح تری از شدت این پدیده در کشور دست پیدا کرد و با استفاده از بررسی خصوصیات دموگرافیک بتوان به فرضیه پردازی درباره عوامل محافظ و خطر مرتبط با آن دست زد تا بتوان اقدامات مناسبی را در زمینه پیش گیری اولیه انجام داد و بعد از مشخص شدن همبسته های روانشناختی و مکانیسم اثر آن مداخلات مناسبی را برای مقابله با پیامدهای آن طراحی و اجرا کرد. بنا به همین دلایل این پژوهش به بررسی شیوع این پدیده و توصیف وضعیت دموگرافیک مرتبط با آن می پردازد تا گام های ابتدایی در این زمینه را برداشته و راه را برای پژوهش های آتی مهیا کند.

همچنین متغیر دموگرافیک وضعیت مذهبی خانوادگی نیز برای بررسی اضافه شد: چرا که جامعه ما، جامعه ای دینی تلقی می شود و قطعاً آموزه های آن درباره رفتارهای پرخطرگرا در میزان بروز آن نقش دارد.

روش

پژوهش حاضر با توجه اهداف تحقیق از نوع توصیفی و مقطعی، و جامعه پژوهشی آن کلیه دانش آموزان دختر و پسر دوره دوم متوسطه شهر کرمانشاه در سال تحصیلی ۹۸-۱۳۹۷ بودند. با توجه به شیوع تقریباً ۱۰ درصدی که در پژوهش عربشاهی و همکاران (۹) بدست آمد، ضریب اطمینان ۹۵ درصدی و ۳ درصد پذیرش خطا، حجم نمونه ۳۸۴ نفر بدست آمد و با در نظر گرفتن احتمال ریزش ده درصدی در نهایت تعداد نمونه ۴۲۵ نفر در نظر گرفته شد.

$$n = \frac{(1.96)^2 \times 0.1 \times (1-0.1)}{(0.03)^2} = 384$$

$$\frac{Z^2 \times P(1-P)}{\epsilon^2} =$$

این پژوهش از طریق پرسشنامه و به صورت خودسنجی با مراجعه به مدارس دوره دوم متوسطه

اضطراب و یا افسردگی را تجربه خواهد کرد (۲۴)، گوبرت^۱ و همکاران (۲۶) نیز دریافتند مورد آزار سایبری قرار گرفتن احتمال مصرف مواد، افسردگی و اقدام به خودکشی را افزایش می دهد، اما انجام آزارگری سایبری پیش بینی کننده اضطراب و افسردگی در آزارگراها نبود، اما در تحقیق کووالسکی و لیمبر^۲ (۲۷) مشخص شد هم آزارگران سایبری و هم کسانی که مورد آزار قرار می گیرند از مشکلات بیشتری نظیر افسردگی و افکار خودکشی رنج می برند، نکته قابل توجه در پژوهش این بود که در آزارگر-آزاردیده های سایبری شدت مشکلات روانشناختی بیشتر بود. در برخی تحقیقات نیز مشخص شده قربانیان آزارگری سایبری نسبت به قربانیان قلدری سنتی سطوح بالاتری از علائم افسردگی و افکار خودکشی را تجربه می کنند (۲۸). در پژوهشی در داخل کشور نیز قدم پور و همکاران (۲۹) دریافتند در پسران آزارگری سایبری با تمایل برای خودکشی واقعی و در دختران آزاردیدگی سایبری با آمادگی برای خودکشی رابطه دارد. از نتایجی که ارائه شد می توان نتیجه گرفت آزار سایبری می تواند پیامدهای جدی در پی داشته باشد و قربانیان آن به توجه ویژه برای پرداختن به مشکلات ناشی از آن نیاز دارند. اما رسیدگی به قربانیان پیش گیری ثانویه است و راهبردها باید در این جهت باشد که افراد از ابتدا این پیامدهای ناگوار را تجربه نکنند که این مهم از طریق پیش گیری اولیه و شناسایی افراد در معرض خطر ممکن است. یکی از راه ها برای شناسایی این افراد پیدا کردن عوامل خطر و محافظ و به دنبال آن افراد در معرض خطر و انجام مداخلات برای برطرف کردن یا حداقل کاهش عوامل خطر و تقویت عوامل محافظ است. در داخل کشور پژوهش هایی هر چند اندک اما ارزشمندی در زمینه آزار سایبری انجام شده که به بررسی نقش متغیرهای مختلف در انجام آن و نیز پیامدهای آزاردیدگی سایبری پرداخته اند اما از آن جا که این پدیده به تازگی در سطح دنیا مورد توجه قرار گرفته، ضروری به نظر می رسد تحقیقات

¹ Goebert

² Limber

مدل تک عاملی برای آزاردیدگی سایبری و یک مدل ۲ عاملی برای آزارگری سایبری از تحلیل عامل اکتشافی، با بارهای عاملی بزرگ منتج و به ترتیب ۴۷ و ۵۶ درصد واریانس تبیین شد. همچنین مقادیر آلفای کرونباخ برای اعتبار درونی در محدوده ۰/۵۵-۰/۹۶ بدست آمد. شواهد روانسنجی نشان داده است که هر دو مقیاس آزارگری و آزاردیدگی سایبری، ابزارهای معتبری برای اندازه گیری این رفتار هستند (به نقل از حاجلو و همکاران، (۳۱)). در ایران نیز، حاجلو و همکاران (۳۱) این پرسشنامه را روی ۴۰ دانشجو مورد بررسی قرار دادند. برای بررسی روایی ملاکی، نمره کل مقیاس آزارگری سایبری با یک سوال محقق ساخته همبستگی گرفته شد که میزان ضریب همبستگی آن در ۰/۷۲ معنادار شد. همچنین میزان آلفای کرونباخ مقیاس آزاردیدگی سایبری ۰/۸۷ و آزارگری سایبری ۰/۸۴ به دست آمد. در این پژوهش از دانش آموزان خواسته شد تا به سوالات این پرسشنامه بر اساس یک مقیاس ۵ گزینه‌ای با توجه به دو ماه گذشته پاسخ بدهند. ضریب آلفای کرونباخ در این پژوهش برای هر دو خرده مقیاس آزارگری و آزاردیدگی سایبری ۰/۸۵ بود. اما در سال ۲۰۱۳ یکی از سازندگان پرسشنامه یعنی لام در پژوهش دیگر خود (۳۲) عنوان کرد به دلیل آنکه در پژوهش‌های مختلف نشان داده شده دسته آزارگر-آزار دیده سایبری تفاوت‌های قابل ملاحظه‌ای با آزارگرها و آزار دیده‌های سایبری دارند، باید نتایج مربوط به این دسته را به

شهر کرمانشاه انجام شد. از بین آن مدارس، ۳ مدرسه دخترانه و ۳ مدرسه پسرانه به صورت تصادفی انتخاب شدند. در هر مدرسه نیز از هر سال تحصیلی یک کلاس به صورت تصادفی انتخاب شد (از هر مدرسه ۳ کلاس، جمعاً ۱۸ کلاس) و پرسشنامه‌ها در کلاس به صورت گروهی اجرا شد. قبل از اجرای پژوهش رضایت کتبی از دانش آموزان اخذ شده و به آن‌ها اطلاع داده شد آزادند در پژوهش شرکت نکنند و بدون هیچ پیامدی، در هر زمانی که خواستند می‌توانند از پژوهش خارج شوند. همچنین به آنان اطمینان داده شد پاسخ‌هایشان محرمانه می‌ماند.

ابزار

۱. مقیاس آزارگری و آزاردیدگی

سایبری^۱: این مقیاس یک پرسشنامه ۱۱ سوالی بوده که توسط لام^۲ و لی^۳ (۳۰) و به طور اختصاصی برای جمعیت نوجوان طراحی شده است. سازندگان جهت مفهوم‌سازی مقیاس‌ها و شکل‌دهی سوالات، از مقیاس‌های پرخاشگری و قربانی کردن استفاده کردند. سوالات مقیاس‌های آزارگری و آزاردیدگی سایبری بر اساس آیتم‌های بدست آمده از آن مقیاس‌ها ساخته شد. سپس برای شکل‌گیری مجموعه نخست سوالات با هم ادغام شدند. پس از آن مجدداً توسط تهیه‌کنندگان جهت سنجش مناسب با وضعیت چین در مقیاس‌های اولیه گنجانده و غربال شدند. در نهایت ۱۱ سوال، ۵ تا برای آزاردیدگی سایبری و ۶ تا برای آزارگری سایبری در میان نوجوانان چینی مورد تحلیل‌های روانسنجی قرار گرفت. تحلیل عامل اکتشافی و تحلیل عامل تاییدی جهت بررسی ساختار عاملی مورد بررسی قرار گرفت. یک

² Lam

³ Li

¹ E-Victimisation Scale (E-VS) and the E-Bullying Scale (E-BS)

آزاردیده سایبری‌اند، دسته سوم هم افرادی هستند که به آزار سایبری پرداخته و قربانی آن شده‌اند و آزارگر-آزاردیده سایبری نامیده می‌شوند. دسته افراد غیر درگیر نیز هیچ ارتباطی با آزار سایبری نداشته‌اند. برای محاسبه شیوع، ۵ سوال درباره آزاردیدگی و ۶ سوال درباره آزارگری سایبری پرسیده شد، افرادی که حتی به یک سوال از هر خرده مقیاس پاسخی غیر از صفر دادند، به عنوان آزارگر یا آزاردیده سایبری دسته بندی شدند، آن افرادی که در هر دو دسته قرار می‌گرفتند در گروه آزارگر-آزاردیده سایبری دسته‌بندی شدند. جدول ۱ نشان می‌دهد ۷/۳ درصد، ۱۰/۴ درصد و ۲۹/۹ درصد کل دانش آموزان به ترتیب آزارگر، آزاردیده و آزارگر-آزاردیده سایبری‌اند. از بین افرادی که به پرسشنامه پاسخ داده‌اند ۷/۷ درصد، ۱۰/۹ درصد و ۳/۴ درصد به ترتیب آزارگر، آزاردیده و آزارگر-آزاردیده سایبری‌اند، به عبارت دیگر ۳۹/۱ و ۴۲/۳ درصد از دانش آموزان به ترتیب انجام آزارگری سایبری و آزاردیدگی سایبری را به نحوی تجربه کرده‌اند. همچنین ۵۰ درصد دانش آموزان نیز با آزار سایبری درگیر نبوده‌اند.

صورت جداگانه اعلام کرد. به همین دلیل در این پژوهش علاوه بر نتایج مربوط به انجام آزارگری و تجربه آزاردیدگی یافته‌های مربوط به دسته آزارگر-آزاردیده سایبری نیز به صورت جداگانه بیان می‌شود.

۲. **سوالات دموگرافیک:** در این پژوهش جنسیت، تحصیلات والدین، وضعیت اجتماعی-اقتصادی، وضعیت مذهبی خانوادگی، رابطه با والدین، داشتن تلفن همراه هوشمند، بیشترین فعالیت در اینترنت و سرویس پیام-رسان یا شبکه اجتماعی مورد استفاده به عنوان متغیرهای دموگرافیک مورد بررسی قرار گرفتند.

یافته‌ها

در این بخش به بررسی شیوع آزار سایبری می‌پردازیم. در ابتدا لازم است اشاره کنیم افراد به یکی از ۳ صورتی که در ادامه می‌آید با آزار سایبری درگیرند. اول افرادی که به آزار سایبری پرداخته‌اند و آزارگر سایبری‌اند، دوم افرادی که قربانی آزار سایبری شده‌اند و

جدول ۱. شیوع آزار سایبری

دسته	تعداد	درصد	درصد معتبر
آزارگر سایبری	۳۱	۷/۳	۷/۷
آزاردیده سایبری	۴۴	۱۰/۴	۱۰/۹
آزارگر-آزاردیده سایبری	۱۲۷	۲۹/۹	۳۱/۴
غیر درگیر	۲۰۲	۴۷/۵	۵۰/۰
جمع معتبر	۴۰۴	۹۵/۱	۱۰۰/۰
پاسخ داده نشده	۲۱	۴/۹	
مجموع	۴۲۵	۱۰۰/۰	

در ادامه نتایج مربوط به بررسی متغیرهای
 دموگرافیک در هر ۴ دسته آزارگر سایبری، آزار دیده
 سایبری، آزارگر-آزار دیده سایبری و افراد غیر درگیر
 در جدول ۲ ارائه شده است.

جدول ۲. بررسی متغیرهای دموگرافیک بر اساس نقش در آزار سایبری

وضعیت در آزار سایبری										
ویژگی دموگرافیک	افراد غیر درگیر	آزارگر-آزار دیده سایبری	آزارگر سایبری	آزار دیده سایبری	کل					
	تعداد = ۲۰۲	تعداد = ۱۲۷	تعداد = ۳۱	تعداد = ۴۴	تعداد = ۴۰۴					
جنسیت	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد
پسر	۸۵	۴۵/۲	۶۹	۳۶/۷	۲۰	۱۰/۶	۱۴	۷/۴	۱۸۸	۱۰۰/۰
دختر	۱۱۷	۵۴/۲	۵۸	۲۶/۹	۱۱	۵/۱	۳۰	۱۳/۹	۲۱۶	۱۰۰/۰
تحصیلات پدر										
بی سواد	۱۱	۶۱/۱	۵	۲۷/۸	۲	۱/۱۱	۰	۰/۰	۱۸	۱۰۰/۰
زیردیپلم و دیپلم	۱۳۹	۴۸/۳	۹۵	۳۳/۰	۲۰	۶/۹	۳۴	۱۱/۸	۲۸۸	۱۰۰/۰
کاردانی و کارشناسی	۳۲	۵۸/۲	۱۲	۲۱/۸	۴	۷/۳	۷	۱۲/۷	۵۵	۱۰۰/۰
تحصیلات تکمیلی	۱۸	۴۷/۴	۱۳	۳۴/۲	۴	۱۰/۵	۳	۷/۹	۳۸	۱۰۰/۰
تحصیلات مادر										
بی سواد	۱۴	۵۳/۸	۱۰	۳۸/۵	۱	۳/۸	۱	۳/۸	۲۶	۱۰۰/۰
زیردیپلم و دیپلم	۱۵۷	۵۰/۲	۹۴	۳۰/۰	۲۳	۳/۷	۳۹	۱۲/۵	۳۱۳	۱۰۰/۰
کاردانی و کارشناسی	۲۰	۴۸/۸	۱۲	۲۹/۳	۶	۱۴/۶	۳	۷/۳	۴۱	۱۰۰/۰
تحصیلات تکمیلی	۱۰	۵۰/۰	۸	۴۰/۰	۱	۵۰/۰	۱	۵/۰	۲۰	۱۰۰/۰
وضعیت در آزار سایبری										
ویژگی دموگرافیک	افراد غیر درگیر	آزارگر-آزار دیده سایبری	آزارگر سایبری	آزار دیده سایبری	کل					
	تعداد = ۲۰۲	تعداد = ۱۲۷	تعداد = ۳۱	تعداد = ۴۴	تعداد = ۴۰۴					
وضعیت اجتماعی اقتصادی	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد
بالا	۳۱	۴/۴۸	۲۳	۳۵/۹	۴	۶/۳	۶	۹/۴	۶۴	۱۰۰/۰

متوسط	۱۲۳	۵۰/۲	۷۳	۲۹/۸	۲۴	۹/۸	۲۵	۱۰/۲	۲۴۵	۱۰۰/۰
پایین	۴۸	۵۱/۶	۳۰۰	۳۲/۳	۳	۳/۲	۱۲	۱۲/۹	۹۳	۱۰۰/۰
اعتقادات مذهبی خانوادگی										
زیاد	۵۳	۵۹/۶	۲۵	۲۸/۱	۲	۲/۲	۹	۱۰/۱	۸۹	۱۰۰/۰
متوسط	۱۱۱	۵۳/۶	۴۸	۲۳/۲	۲۰	۹/۷	۲۸	۱۳/۵	۲۰۷	۱۰۰/۰
کم	۳۶	۳۴/۱	۵۴	۵۰/۹	۹	۸/۵	۷	۶/۶	۱۰۶	۱۰۰/۰
میزان صمیمت با پدر										
زیاد	۹۵	۵۷/۲	۴۲	۲۵/۳	۱۴	۸/۴	۱۵	۹/۰	۱۶۶	۱۰۰/۰
تا حدی	۵۹	۴۹/۲	۳۹	۳۲/۵	۹	۷/۵	۱۳	۱۰/۸	۱۲۰	۱۰۰/۰
کم	۲۴	۳۶/۹	۳۰	۴۶/۲	۲	۳/۱	۹	۱۳/۸	۶۵	۱۰۰/۰
اصلا	۱۹	۵۱/۴	۹	۲۴/۳	۴	۱۰/۸	۵	۱۳/۵	۳۵	۱۰۰/۰
وضعیت در آزار سایبری										
ویژگی دموگرافیک	افراد غیر درگیر	آزارگر-آزاردیده سایبری	آزارگر سایبری	آزاردیده سایبری	کل					
	تعداد = ۲۰۲	تعداد = ۱۲۷	تعداد = ۳۱	تعداد = ۴۴	تعداد = ۴۰۴					
میزان صمیمت با مادر										
زیاد	۱۳۵	۵۳/۸	۷۱	۲۸/۳	۱۹	۷/۶	۲۶	۱۰/۴	۲۵۱	۱۰۰/۰
تا حدی	۴۷	۴۶/۱	۳۵	۳۴/۳	۸	۷/۸	۱۲	۱۱/۸	۱۰۲	۱۰۰/۰
کم	۱۱	۴۰/۷	۱۰	۳۷/۰	۳	۱۱/۱	۳	۱۱/۱	۲۷	۱۰۰/۰
اصلا	۴	۲۸/۶	۶	۴۲/۹	۱	۷/۱	۳	۲۱/۴	۱۴	۱۰۰/۰
استفاده از تلفن همراه هوشمند										
بله	۱۳۶	۴۴/۷	۱۱۰	۳۶/۲	۲۴	۷/۹	۳۴	۱۱/۲	۳۰۴	۱۰۰/۰
خیر	۲۳	۷۱/۹	۳	۹/۴	۴	۱۲/۵	۲	۶/۳	۳۲	۱۰۰/۰

۱۰۰/۰	۶۵	۱۰/۸	۷	۴/۶	۳	۱۸/۵	۱۲	۶۶/۲	۴۳	تلفن همراه ندارم
استفاده از اینترنت با تلفن همراه										
۱۰۰/۰	۱۲۳	۱۰/۶	۱۳	۴/۹	۶	۱۶/۳	۲۰	۶۸/۳	۸۴	یک ساعت یا کمتر از آن
۱۰۰/۰	۲۱۴	۱۲/۶	۲۷	۱۰/۷	۲۳	۳۵/۰	۷۵	۴۱/۶	۸۹	۲ تا ۷ ساعت
۱۰۰/۰	۴۲	۲/۴	۱	۴/۸	۲	۵۹/۵	۲۵	۳۳/۳	۱۴	بیش از ۷ ساعت

وضعیت در آزار سایبری

کل	آزار دیده سایبری	آزار گر سایبری	آزار گر-آزار دیده سایبری	افراد غیر درگیر	ویژگی دموگرافیک
تعداد = ۴۰۴	تعداد = ۴۴	تعداد = ۳۱	تعداد = ۱۲۷	تعداد = ۲۰۲	
درصد	درصد	درصد	درصد	درصد	بیشترین استفاده از اینترنت
۱۰۰/۰	۷۳	۵/۵	۱/۴	۷۱/۲	تحقیق و فعالیت درسی
۱۰۰/۰	۸۵	۸/۲	۴/۷	۶۲/۴	دانلود فیلم و...
۱۰۰/۰	۱۷۶	۱۴/۲	۱۰/۲	۳۷/۵	شبکه‌های اجتماعی
۱۰۰/۰	۱۱	۳۶/۴	۳۶/۴	۹/۱	بازی‌های آنلاین
					بیشترین شبکه اجتماعی مورد استفاده
۱۰۰/۰	۲۲۸	۱۲/۷	۷/۹	۵۰/۴	تلگرام
۱۰۰/۰	۸۶	۹/۳	۱۲/۸	۳۲/۶	اینستاگرام
۱۰۰/۰	۴	۰/۰	۰/۰	۷۵/۰	واتساپ
۱۰۰/۰	۳۰	۱۰/۰	۶/۷	۶۳/۳	سایر

در هر سه دسته درگیر با آزار سایبری تعداد قابل توجهی تلفن همراه هوشمند داشتند، در افراد غیر درگیر نیز فراوانی نداشتن تلفن همراه بیش از هر ۳ دسته درگیر بود.

در حدود دو سوم از افرادی که کمتر از یک ساعت از اینترنت استفاده می کردند، متعلق به دسته غیر درگیر بودند. از طرف دیگر دو سوم افرادی که روزانه بیش از ۷ ساعت از اینترنت استفاده می کردند، به نوعی با آزار سایبری درگیر بودند که تعدادشان ۲۸ نفر بوده و ۲۵ نفرشان آزارگر-آزاردیده سایبری بودند. در بین افرادی نیز که روزانه ۲ تا ۷ ساعت از اینترنت استفاده می کردند تنها ۴۰ درصد در دسته غیر درگیر بوده و مابقی به نحوی با آزار سایبری درگیر بوده‌اند.

بیش از ۶۰ درصد افرادی که از اینترنت بیشتر به منظور فعالیت‌های درسی یا دانلود فیلم و ... استفاده می کردند، جزو افراد غیر درگیر بودند، اما دو سوم کسانی که بیشترین استفاده شان مربوط به شبکه‌های اجتماعی بود جزو ۳ دسته درگیر با آزار سایبری بودند.

نیمی از افرادی که بیشتر از تلگرام استفاده می کردند در دسته غیر درگیر بودند و در حدود ۷۰ درصد از کسانی که بیشتر از اینستاگرام استفاده می کردند جزء ۳ دسته درگیر با آزار سایبری بودند.

بحث و نتیجه‌گیری

در پژوهش حاضر شیوع آزارگری سایبری ۷/۷ درصد بود. این نتیجه حدوداً با یافته‌های تحقیقات مختلفی در سرتاسر دنیا همسو است. سورندر^۱ و همکاران (۳۳) در فنلاند، استیچا^۲ و همکاران (۳۴) در سوئیس و نیز یک مطالعه فراتحلیلی در سال ۲۰۱۹ شیوع آزارگری سایبری را در همین حدود اعلام کرده‌اند (۷).

نتایج جدول ۲ نشان می‌دهد ۵۴ درصد از پسران و ۴۶ درصد از دختران به نحوی با آزار سایبری درگیر بوده‌اند. تعداد دختران در دسته آزاردیده و غیر درگیر بیشتر بوده و تعداد پسران در دو دسته آزارگر و آزارگر-آزاردیده سایبری بیشتر است. در هر ۴ دسته اکثریت پدران و مادران تحصیلاتی در حد دیپلم و زیردیپلم داشته‌اند، در دو دسته آزارگر-آزاردیده سایبری و غیر درگیر فراوانی پدران و مادرانی که دارای تحصیلات دانشگاهی هستند بیشتر از ۲ دسته دیگر بود.

در هر ۴ دسته بیشتر دانش آموزان اعلام کردند از وضعیت اجتماعی-اقتصادی متوسط برخوردارند. همچنین در دسته‌های آزارگر-آزاردیده و آزاردیده سایبری فراوانی وضعیت اجتماعی-اقتصادی بالا، کمتر از وضعیت پایین بود. اکثر دانش‌آموزان وضعیت اعتقادات مذهبی خانوادگی خود را متوسط عنوان کردند، اما در دو دسته آزارگر-آزاردیده و آزارگر فراوانی اعتقادات مذهبی خانوادگی پایین بیشتر از اعتقادات مذهبی خانوادگی زیاد بود (۶۳ به ۲۷ نفر)

در حدود یک سوم از دانش آموزان (۱۶۶ نفر) رابطه صمیمانه زیادی با پدران شان را گزارش کردند، اما بیش از نیمی از افراد متعلق به دسته غیر درگیر بودند. بیش از نیمی از افرادی که صمیمیت کمی با پدرشان گزارش کرده‌اند، به نحوی با آزار سایبری درگیر بوده‌اند. همچنین فراوانی افرادی که رابطه نزدیک کمی با پدر شان داشته یا اصلاً رابطه نزدیکی ندارند در ۲ دسته آزاردیده و آزارگر-آزاردیده سایبری به صورت چشمگیری از دسته آزارگر بیشتر است.

بیشتر افرادی که صمیمیت کم یا نبود صمیمیت با مادر را گزارش کردند جزو ۳ دسته درگیر با آزار سایبری بودند. بیش از نیمی از افرادی که صمیمیت زیادی با مادرشان داشتند نیز با آزار سایبری درگیر نبودند.

² Sticca

¹ Sourander

این نتیجه می‌توان گفت دختران آزارگری سایبری را به عنوان رفتاری مشکل ساز می‌بینند در حالی که پسران چنین دیدگاهی ندارند (۳۸)؛ همچنین در تحقیقات مختلف در حوزه پرخاشگری و مشکلات سلوک نشان داده شده پسران از همان سال‌های اولیه زندگی رفتارهای پرخاشگرانه آشکار بیشتری نشان می‌دهند (۳۹) پس دور از انتظار نخواهد بود پسران بیشتر به آزار سایبری بپردازند. دیگر اینکه چون پسران پرخاشگری بیشتری نشان می‌دهند، احتمالاً مشکلات مربوط به حوزه سلوک مانند دعوا و درگیری با همسالان را بیشتر تجربه می‌کنند و ممکن است این دعوها به فضای مجازی نیز کشیده شود و باعث شود به آزار سایبری بپردازند.

در دسته افراد غیر درگیر افرادی که پدرشان تحصیلات دانشگاهی دارند، اندکی بیشتر است، اما در بین افراد غیر درگیر و هر ۳ دسته درگیر با آزار سایبری، بیشتر والدین تحصیلات دیپلم و زیردیپلم دارند. در کل نتایج مربوط به تحصیلات پدر و مادر یکدست نبوده و لزوماً والدین دسته خاصی به صورت قابل ملاحظه‌ای تحصیلات بالاتر یا پایین‌تری نداشتند. برای روشن شدن وضعیت تحصیلات والدین با آزارگری سایبری باید پژوهش‌های بیشتری صورت بگیرد، چرا که با یکدست نبودن نتایج نمی‌توان به اظهار نظر دقیقی پرداخت.

در این پژوهش وضعیت اجتماعی-اقتصادی بیشتر افراد هر دسته متوسط بود، اما در دسته مربوط به افراد آزارگر-آزاردیده و آزارگر سایبری فراوانی افراد در وضعیت پایین‌تر بود و این می‌تواند بیانگر این باشد که وضعیت اجتماعی-اقتصادی پایین عامل خطری برای آزار سایبری است. در پژوهشی در کانادا نیز وضعیت اجتماعی-اقتصادی پایین با آزار سایبری بیشتر همراه بود (۴۰). طبق نظریه فشار عمومی فردی که میزان قابل توجهی از فشار را

شیوع آزاردیدگی سایبری در این پژوهش ۱۰/۹ درصد بود. مبین^۱ و همکاران (۳۵) در سال ۲۰۱۷ در کانادا نیز شیوع آزاردیدگی سایبری را در همین حدود اعلام کردند. نرخ بدست آمده در این پژوهش با نتایج بررسی ابوجئوده و همکاران که پیشتر عنوان شد (شیوع ۲۰ تا ۴۰ درصدی آزاردیدگی سایبری در جمعیت نوجوان) همسو نیست. یکی از دلایل آن می‌تواند جدا کردن آزارگری-آزاردیدگی سایبری بوده باشد، چرا که در پژوهش یاد شده جدا سازی انجام نشده بود که این خود میزان آزاردیدگی سایبری را افزایش می‌دهد، دیگر اینکه در این پژوهش با ادغام نتایج آزارگری-آزاردیدگی سایبری در دو دسته درگیر دیگر، شیوع آزاردیدگی سایبری به ۴۰/۳ درصد می‌رسد که همسو با نتایج مورد انتظار ابوجئوده و همکاران است.

در این مطالعه شیوع آزارگری-آزاردیدگی سایبری نیز ۳۱/۲ درصد بود. آریچاک^۲ (۳۶) در ترکیه شیوع آن را ۱۷/۷ درصد اعلام کرد. لی و شین (۶) نیز شیوع این پدیده را در کره جنوبی ۱۳/۱ درصد اعلام کردند. همانگونه که ملاحظه می‌شود شیوع بدست آمده در این پژوهش بالاتر است. یکی از دلایلی که باعث این نتیجه شده می‌تواند تفاوت در بازه زمانی مورد بررسی بوده و یا تعاریف متفاوتی از این پدیده مدنظر بوده باشد. همچنین اکثر پژوهش‌هایی که مورد بررسی قرار گرفتند تنها به اعلام نرخ یکی یا هر دوی آزارگری و آزاردیدگی سایبری بسنده کرده بودند و اطلاعاتی چندانی درباره نرخ آزارگری-آزاردیدگی سایبری در دست نیست.

بیش از نیمی از پسران و کمتر از نیمی از دختران با آزار سایبری درگیرند. در پژوهش‌های وانگ^۳ و همکاران در سال ۲۰۱۹ (۱۱) ژیللا^۴ و همکاران در ۲۰۱۸ (۳۷) و لی و شین در ۲۰۱۷ (۶)، نیز آزارگری سایبری بین پسران شایع‌تر بود. در تبیین

³ Wang

⁴ Zsila

¹ Mobin

² Aricak

داشتن تلفن همراه هوشمند و استفاده از سرویس-های پیام رسان که به منظور استفاده در گوشی‌های همراه ساخته شده‌اند فرصت‌های مختلفی را برای آزارگری سایبری یا در معرض آن قرار گرفتن فراهم می‌کند. البته درصد بالایی از افراد غیر درگیر نیز از گوشی‌های هوشمند استفاده می‌کنند و این حاکی از آن است که قطعاً متغیرهای دیگری نیز در این مساله دخیل هستند که عامل محافظی در برابر آزار سایبری می‌باشند و این نشان می‌دهد باید تحقیقات بیشتری به منظور شناسایی این عوامل محافظ انجام شود. به همین صورت می‌توان استدلال کرد متغیرهای دیگری نیز هستند که به عنوان عامل خطری برای افراد درگیر با آزار سایبری می‌باشند.

در این مطالعه، هر ۳ دسته درگیر با آزار سایبری، بیشتر از اینترنت از طریق تلفن همراه استفاده می‌کنند. این یافته‌ها با نتایج تحقیق میشنا و همکاران (۱۸) و سیمسیو^۱ و همکاران (۱۶) همسو است. در تبیین این نتیجه می‌توان گفت اینترنت می‌تواند فرصت‌های مختلفی (مانند شبکه‌های اجتماعی و برنامه‌های پیام‌رسان) را برای آزار رسانی به افراد بسیار زیادی بدون رویارویی در دنیای واقعی را فراهم بیاورد که این خود احتمال انجام آزارگری سایبری را بالا می‌برد. همچنین افراد اطلاعات خصوصی زیادی را درباره خودشان در اینترنت به اشتراک می‌گذارند که به نوبه خود می‌تواند احتمال تجربه آزاردیدگی سایبری را بالا ببرد (۴۲) (مثلاً کسی که عکس شخصی‌اش را در اینترنت به اشتراک می‌گذارد و به خاطر آن پیام‌های تمسخرآمیزی دریافت می‌کند). اذیت و آزار افراد در اینترنت (آزارگری سایبری) احتمالاً با تلافی از سوی قربانی پاسخ داده خواهد شد (آزاردیدگی سایبری) و فرد آزارگر-آزاردیده سایبری خواهد شد.

در دسته افراد درگیر بیشتر افراد بیشترین استفاده-شان از اینترنت مربوط به شبکه‌های اجتماعی است

تجربه می‌کند با خشم و ناکامی به آن پاسخ می‌دهد، که باعث می‌شود در معرض خطر انجام رفتارهای ناسالم قرار بگیرد (۴۱) که آزار سایبری هم از همین دست رفتارها بوده و ممکن است واکنشی ناشی از فشارهای اقتصادی و اجتماعی باشد.

در دسته آزارگر و آزارگر-آزاردیده، افرادی که خانواده آن‌ها اعتقاد مذهبی کمی دارند حداقل ۲ برابر بیش از افرادی است که خانواده آن‌ها اعتقاد زیادی دارند. پژوهشی که به بررسی نقش میزان اعتقادات دینی افراد یا خانواده آن‌ها در آزارگری سایبری پرداخته شده است. با توجه به اینکه جامعه ما، جامعه‌ای مذهبی تلقی می‌شود به نظر می‌رسد نقش اعتقادات مذهبی و به خصوص موضع این اعتقادات در قبال رفتارهای پرخطرانه عامل تعیین کننده‌ای برای پیش‌بینی نقش فرد در آزارگری سایبری باشد. انجام پژوهش‌های بیشتر در این باره ضروری به نظر می‌رسد.

نتایج نشان داد افرادی که رابطه نزدیک کمی با والدین‌شان داشته یا اصلاً رابطه نزدیکی ندارند در ۲ دسته آزاردیده و آزارگر-آزاردیده سایبری از دسته دیگر بیشتر است. در پژوهشی دیگری نیز رابطه ضعیف با والدین عامل خطری برای آزارگری و آزاردیدگی سایبری بود (۲۳). در پژوهش اوزدمیر (۲۲) نیز داشتن رابطه نزدیک با مادر ضریب همبستگی منفی با آزاردیدگی سایبری و ارتباط مثبتی با عزت نفس دارد. همچنین نشان داده شده عزت نفس بالا عامل محافظی برابر آزاردیدگی سایبری است (۳۵) و شاید از این طریق افرادی که رابطه خوبی با مادرشان دارند، به دلیل داشتن عزت نفس بالا، کمتر آزاردیدگی سایبری را تجربه می‌کنند.

دسته افراد غیر درگیر تلفن‌های هوشمند کمتری دارند و نیز نسبت به دسته درگیر افراد بیشتری در این دسته هستند که تلفن همراه ندارند. احتمالاً

¹ Tsimtsiou

همچنین اکثر دانش آموزان بیشتر از تلگرام استفاده می کنند و این استفاده گسترده امکان آزار سایبری را بالاتر می برد. همچنین در دسته درگیر با آزار سایبری استفاده بیشتر از اینستاگرام دو برابر بیشتر از دسته غیر درگیر است. در پژوهش هوانگ و چو (۱۳) نیز سرویس های پیام رسان شایع ترین محیط برای آزارگری و آزاردیدگی سایبری بود.

همانگونه که عنوان شد هدف از انجام این پژوهش به دست آوردن تصویر واضح تری از شیوع پدیده آزار سایبری در داخل کشور و نیز بررسی توصیفی متغیرهای دموگرافیک بود تا نتایج بدست آمده به پژوهشگران محترم کمک کند در این زمینه به طرح فرضیه ها و آزمون آن ها بپردازند، چرا که با شناسایی عوامل محافظ و خطر مرتبط با این پدیده می توان پیش گیری اولیه را انجام داد تا افراد آثار زیان بار این پدیده را تجربه نکنند. از نتایج این پژوهش می توان استنباط کرد جنسیت مذکر، وضعیت اجتماعی-اقتصادی پایین، اعتقادات مذهبی خانوادگی ضعیف، رابطه ضعیف با والدین و استفاده از تلفن همراه هوشمند به همراه استفاده از اینترنت و حضور در شبکه های اجتماعی ممکن است عوامل خطری برای آزارسایبری باشند. درباره هر کدام از این عوامل می توان راهکارهایی را توصیه کرد. مثلاً وضعیت اجتماعی-اقتصادی چیزی نیست که با مداخلات روانشناختی بتوان تغییری در آن ایجاد کرد، اما می توان برنامه های مداخلاتی و آموزشی را در نقاط محروم تر شهر و در اماکنی چون مدرسه (برای نوجوانان) یا فرهنگسرا (برای والدین) اجرا کرد تا خانواده ها نسبت به پدیده آزارسایبری و مسائل و پیامدهای ناشی از آن هشیار باشند. با توجه به نتایج این پژوهش که شیوع آزار سایبری بین پسران بیشتر بود به نظر می رسد مدارس پسرانه

(به خصوص در نقاط محروم شهر) از اولویت بیشتری برای کارهای مداخله ای برخوردارند. در مورد رابطه ضعیف با والدین هم می توان کارگاه های آموزشی درباره تربیت و ارتباط با فرزندان اجرا کرده و با آموزش مواردی چون مهارت های ارتباطی به بهبود رابطه بین والدین و فرزندان کمک کرد، قطعاً مزایای انجام چنین کاری صرفاً محدود به کاهش آزارهای سایبری نخواهد بود. درباره استفاده از تلفن همراه هوشمند، استفاده از اینترنت و حضور در شبکه های اجتماعی می توان استدلال کرد در عصر و زمان حاضر امکان اینکه استفاده از این موارد را کنار بگذاریم وجود ندارد و نمی توان از افراد خواست از اینترنت استفاده نکنند، چرا که هم اینترنت و هم تلفن همراه هوشمند و شبکه های اجتماعی امکانات مثبت بسیاری را در اختیار افراد قرار می دهند؛ در نتیجه آموزش استفاده مسئولانه تر از این امکانات و نیز آموزش همدلی و یا نظریه ذهن می تواند در کاهش این رفتارهای پرخطرانه از طریق اینترنت مفید باشد. درباره اعتقادات مذهبی خانواده هم ممکن است نه خود اعتقادات بلکه الگوی زندگی ناشی از آن سهمی در بروز کمتر آزار سایبری در این خانواده ها داشته باشد. پژوهش بیشتر در این زمینه ضروری به نظر می رسد.

از نقاط قوت این پژوهش می توان به بررسی وضعیت هر دو جنس و نیز ارائه نتایج مربوط به دسته آزارگر-آزاردیده سایبری اشاره کرد که در پژوهش های داخلی تا بدین لحظه به آن پرداخته نشده بود. امیدواریم این پژوهش راه را برای انجام سلسله پژوهش های منظم تر و هدفمندتری به منظور پرداختن به مسائلی نظیر شیوع، عوامل محافظ و خطر، پیامدهای روانشناختی و طراحی مداخلات لازم برای مقابله با آثار مخرب آزار سایبری باز کند.

منابع

- Rezapour M, Soori H, Khodakarim S. Testing Psychometric Properties of the Perpetration of bullying and victimizations Scales with Olweus Bullying questionnaire in middle Schools. *Journal of safety promotion and Injury prevention*. 2014; 1(4). [Persian]
- Salmon S, Turner S, Taillieu T, Fortier J, Afifi TO. Bullying victimization experiences among middle and high school adolescents: Traditional bullying, discriminatory harassment, and cybervictimization. *J Adolesc*. 2018; 63:29-40.
- Hendricks EA, Tanga PT. Effects of bullying on the psychological functioning of victims. *Southern African Journal of Social Work and Social Development*. 2019; 31(1):1-17.
- Patchin JW, Hinduja S. Bullies move beyond the schoolyard: A preliminary look at cyberbullying. *Youth violence and juvenile justice*. 2006; 4(2):148-69.
- Mishna F, Cook C, Gadalla T, Daciuk J, Solomon S. Cyber bullying behaviors among middle and high school students. *Am J Orthopsychiatry*. 2010; 80(3):362-74.
- Lee C, Shin N. Prevalence of cyberbullying and predictors of cyberbullying perpetration among Korean adolescents. *Computers in Human Behavior*. 2017; 68:352-8.
- Kowalski RM, Limber SP, McCord A. A developmental approach to cyberbullying: Prevalence and protective factors. *Aggression and Violent Behavior*. 2019 Mar 1;45:20-32.
- Mishna F, Khoury-Kassabri M, Gadalla T, Daciuk J. Risk factors for involvement in cyber bullying: Victims, bullies and bully-victims. *Children and Youth Services Review*. 2012;34(1):63-70.
- Savoldi F, Ferraz de Abreu P. Bullying, cyberbullying and Internet usage among young people in post-conflict Belfast. *Cogent Social Sciences*. 2016;2(1):1132985.
- Juvonen J, Gross EF. Extending the school grounds?--Bullying experiences in cyberspace. *J Sch Health*. 2008;78(9):496-505.
- Solomontos-Kountouri O, Tsagkaridis K, Gradinger P, Strohmeier D, Trip S. Academic, Socio-emotional and Demographic Characteristics of Adolescents Involved in Traditional Bullying, Cyberbullying, or Both: Looking at Variables and Persons. *International Journal of Developmental Science*. 2017;11(1-2):19-30.
- Özdemir Y. Cyber victimization and adolescent self esteem: The role of communication with parents. *Asian Journal of Social Psychology*. 2014;17(4):255-63.
- Li J, Sidibe AM, Shen X, Hesketh T. Incidence, risk factors and psychosomatic symptoms for traditional bullying and cyberbullying in Chinese adolescents. *Children and Youth Services Review*. 2019 Dec 1;107:104511.
- Martínez-Monteagudo MC, Delgado B, Díaz-Herrero Á, García-Fernández JM. Relationship between suicidal thinking, anxiety, depression and stress in university students who are victims of cyberbullying. *Psychiatry Research*. 2020;286:112856.
- Trompeter N, Bussey K, Fitzpatrick S. Cyber victimization and internalizing difficulties: the mediating roles of coping self-efficacy and emotion dysregulation. *Journal of abnormal child psychology*. 2017:1-11.
- Goebert D, Else I, Matsu C, Chung-Do J, Chang JY. The impact of cyberbullying on substance use and mental health in a multiethnic sample. *Maternal and child health journal*. 2011;15(8):1282-6.
- Jadambaa A, Thomas HJ, Scott JG, Graves N, Brain D, Pacella R. Prevalence of traditional bullying and cyberbullying among children and adolescents in Australia: A systematic review and meta-analysis. *Australian & New Zealand Journal of Psychiatry*. 2019; 53(9):878-88.
- Aboujaoude E, Savage MW, Starcevic V, Salame WO. Cyberbullying: Review of an Old Problem Gone Viral. *J Adolesc Health*. 2015; 57(1):10-8.
- Arabshahi F, Fakhri A, Serami M, Ketabi M, Golestaneh Z, Akbari H, et al. An investigation of the bullying through social networks among junior high school students: an experience in

- Kashan, Iran. International journal of school health. 2018; 5(1).
- Rice E, Petering R, Rhoades H, Winetrobe H, Goldbach J, Plant A, et al. Cyberbullying perpetration and victimization among middle-school students. American Journal of Public Health. 2015;105(3):e66-e72.
- Wang P, Wang X, Lei L. Gender Differences Between Student–Student Relationship and Cyberbullying Perpetration: An Evolutionary Perspective. Journal of Interpersonal Violence. 2021;36(19-20):9187-9207.
- Baldry AC, Farrington DP, Sorrentino A. “Am I at risk of cyberbullying”? A narrative review and conceptual framework for research on risk of cyberbullying and cybervictimization: The risk and needs assessment approach. Aggression and Violent Behavior. 2015;23:36-51.
- Huang Y-y, Chou C. An analysis of multiple factors of cyberbullying among junior high school students in Taiwan. Computers in Human Behavior. 2010;26(6):1581-90.
- Álvarez-García D, Pérez JCN, González AD, Pérez CR. Risk factors associated with cybervictimization in adolescence. International Journal of Clinical and Health Psychology. 2015;15(3):226-35.
- Festl R, Scharkow M, Quandt T. Peer Influence, Internet use and Cyberbullying: A Comparison of Different Context Effects among German Adolescents. Journal of Children and Media. 2013;7(4):446-62.
- Tsimtsiou Z, Haidich A-B, Drontsos A, Dantsi F, Sekeri Z, Drosos E, et al. Pathological Internet use, cyberbullying and mobile phone use in adolescence: a school-based study in Greece. International journal of adolescent medicine and health. 2018;30(6).
- Sticca F, Ruggieri S, Alsaker F, Perren S. Longitudinal risk factors for cyberbullying in adolescence. Journal of community & applied social psychology. 2013;23(1):52-67.
- Mobin A, Feng CX, Neudorf C. Cybervictimization among preadolescents in a community-based sample in Canada: Prevalence and predictors. Canadian journal of public health. 2017;108(5-6):e475-e81.
- Arıcak, O. T. (2009). Psychiatric symptomatology as a predictor of cyberbullying among university students. Egitim Arastirmalari-Eurasian Journal of Educational Research, 34, 167-184.
- Zsila Á, Urbán R, Griffiths MD, Demetrovics Z. Gender differences in the association between cyberbullying victimization and perpetration: The role of anger rumination and traditional bullying experiences. International Journal of Mental Health and Addiction. 2018:1-16.
- Agatston PW, Kowalski R, Limber S. Students’ perspectives on cyber bullying. Journal of Adolescent Health. 2007;41(6):S59-S60.
- Yang S-J, Stewart R, Kim J-M, Kim S-W, Shin I-S, Dewey ME, et al. Differences in predictors of traditional and cyber-bullying: a 2-year longitudinal study in Korean school children. European Child & Adolescent Psychiatry. 2013;22(5):309-18.
- Schumann L, Craig W, Rosu A. Power differentials in bullying: Individuals in a community context. Journal of Interpersonal Violence. 2014;29(5):846-65.
- Agnew R, White HR. An empirical test of general strain theory. Criminology. 1992;30(4):475-500.
- Marret MJ, Choo WY. Factors associated with online victimisation among Malaysian adolescents who use social networking sites: a cross-sectional study. BMJ open. 2017;7(6):e014959.
- Kowalski RM, Limber SP. Psychological, physical, and academic correlates of cyberbullying and traditional bullying. Journal of Adolescent Health. 2013;53(1):S13-S20.
- Perren S, Dooley J, Shaw T, Cross D. Bullying in school and cyberspace: Associations with depressive symptoms in Swiss and Australian adolescents. Child and adolescent psychiatry and mental health. 2010;4(1):28.
- Ghadampour E, Shafiei M, Heidarirad H. Relationships among Cyberbullying, psychological vulnerability and suicidal thoughts in female and male students. Journal of Research in Psychological Health. 2017;11(3):28-40. [persian]

Lam LT, Li Y. The validation of the E-Victimisation Scale (E-VS) and the E-Bullying Scale (E-BS) for adolescents. *Computers in Human Behavior*. 2013;29(1):3-7.

Hajlo N, GhasemiNejad MA, Jangi S, Hossain SA. Relationship between the dark triad personality and cyber bullying in student internet users. *Journal of Kermanshah University of Medical Sciences (J Kermanshah Univ Med Sci)*. 2015;19(1):24-31. [persian]

Lam LT, Cheng Z, Liu X. Violent online games exposure and cyberbullying/victimization among adolescents. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*. 2013;16(3):159-65.

Sourander A, Brunstein Klomek A, Ikonen M, Lindroos J, Luntamo T, Koskelainen M, et al. Psychosocial risk factors associated with cyberbullying among adolescents: a population-based study. *Arch Gen Psychiatry*. 2010;67(7):720-8.

